

MEMORIAŁ
General Marii Wittek

PPS, FOP
"Legota" DR
W-ua

41968

KRAHELSKA Wanda

I v. Dobrodzicka

II v. Filipowiczowa

ps. "Alina"

2171/WSK

SPIS ZAWARTOŚCI TECZKI — ⁺⁺ KRAHELSKA Wanda

I v. Dobrodzicka

II v. Filipowiczowa
ps. „Aline”

I/1. Relacja —

I/2. Dokumenty (sensu stricte) dotyczące osoby relatora —

I/3. Inne materiały dokumentacyjne dotyczące osoby relatora —

II. Materiały uzupełniające relację ✓

III/1 — Materiały dotyczące rodziny relatora —

III/2 — Materiały dotyczące ogólnie okresu sprzed 1939 r. —

III/3 — Materiały dotyczące ogólnie okresu okupacji (1939-1945) —

III/4 — Materiały dotyczące ogólnie okresu po 1945 r. —

III/5 — inne... —

IV. Korespondencja —

V. Nazwiskowe karty informacyjne ✓ 1

VI. Fotografie —

II Materiały uzupełniające relację

Polski H. Biogr.

- Krahelska Wanda - biogram oprac. przez L. Dubackiego [w:] [brosz. informacji], [b.d.], k. 2, s. 1-2

Ciężko ranna w ataku na Dom Prasy przy ul. Marszałkowskiej 3/5 w pierwszym dniu powstania, zmarła po operacji 2 VIII 1944 r. Odnaczona pośmiertnie Krzyżem Walecznych. Pochowana na cmentarzu na Służewcu w Warszawie; na grobie leży płyta z napisem: «Harcerka — żołnierz AK — autorka pieśni Hej chłopcy...» Wiersz Franciszka Feńlikowskiego „Warszawska Syrena“ („Stolica“ R. 5: 1950 nr 13 s. 8) jest poświęcony i dedykowany K-iej.

Bartoszewski W., K. K. autorka piosenki „Hej chłopcy, bagnet na broń“, „Stolica“ R. 11: 1956 nr 35 s. 2—3; Borkiewicz A., Powstanie warszawskie, W. 1957; O pomniku Syreny. Rzeźbiarce pozowała bohaterka, „Świat się zmienia“ 1947 nr 10 s. 2; (st. p.), Sanitariuszka Krystyna pieśniarka i poetka Polski Podziemnej, „Słowo Powsz.“ 1947 nr 129; — Smutna rzeka, Pod. red. H. Czarnockiej, I. Karpínskiej, J. Garlińskiego, Londyn 1964 (Zbiór pieśni, wierszy i listów K-iej oraz nota biogr.); — Relacja pisemna matki Janiny Krahełskiej.

Stanisław Konarski

4 1963
Krahełska Wanda, 1. v. Dobrodzicka, 2. v. Filipowiczowa, pseud. Alina (1886—1968), działaczka kulturalna i społeczna, członek Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS), dziennikarka, artystka plastyczka. Ur. 15 XII w Sawejkach, w Nowogródzkiem, w rodzinie ziemiańskiej, córka Aleksandra, właściciela majątku Mazurki, i Jadwigi. K. od dziecka była wychowywana w duchu patriotycznym (ojciec i stryj uczestniczyli w powstaniu 1863 r., ojciec 5 lat był na zesłaniu we Wschodniej Syberii). Ok. r. 1903 ukończyła pensję żeńską Jadwigi Sikorskiej w Warszawie, po czym przez krótki czas zajmowała się gospodarstwem domowym w Mazurkach oraz nauczaniem dzieci wiejskich. Od r. 1904 okresowo bywała w Warszawie, kontynuując tutaj naukę w zakresie szkoły średniej i równocześnie uczestnicząc w ówczesnych wydarzeniach rewolucyjnych. Pod ich wpływem wstąpiła w r. 1905 do PPS, a następnie (w lipcu 1906 r.) do Organizacji Bojowej (OB) PPS.

Nazwisko K-iej, chociaż była szeregowym członkiem partii, przeszło na trwałe do historii w związku z głośnym zamachem OB PPS na warszawskiego generał-gubernatora i dowódcę okręgu wojskowego warszawskiego J. Skallona. Zamach, w którym główną rolę powierzono K-iej, polegał na wywabieniu ostrożnego Skallona z jego siedziby w Zamku i wciągnięcie go w zasadzkę na ul. Natolińskiej. Uliczka ta z jednego końca była dostępna dla ruchu kołowego tylko od ul. Koszykowej, zaś z drugiego, od ul. Nowowiejskiej, zamknięta ze względu na roboty kanalizacyjne. Postanowiono stworzyć sytuację, w której Skallon musiałby złożyć z przyczyn protokolarnych urzędową wizytę mieszkającemu w głębi ul. Natolińskiej pod nr 9 baronowi Gustawowi Lerchenfeldowi, niemieckiemu wicekonsulowi (pełniącemu obowiązki konsula). Wg po-

myślu M. Mańkowskiego, głównego organizatora zamachu, po przeciwnej stronie ulicy Natolińskiej, w kamienicy pod nr 12 na 1 piętrze (dom narożny z ul. Koszykową) wynajęto kilkupokojowe mieszkanie. K. zamieszkała w nim w charakterze bogatej ziemianki pod fikcyjnym nazwiskiem Antoniny Kozłowskiej, w towarzystwie rzekomej pokojowej M. Wiśniak (A. Helbertówny) i kucharki K. Wójcik (Z. Owczarkówny). Gdy K. wraz ze współtowarzyszkami wykonała niezbędne przygotowania, jeden z bojowców OB PPS Michał Trzos, przebrany w mundur rosyjskiego oficera, 14 VIII 1906 r. publicznie spoliczkował bar. Lerchenfelda. W wyniku sprowokowanego skandalu Skallon został zmuszony do przeproszenia niemieckiego dyplomaty. Dn. 18 (5 starego stylu) VIII ok. godz. 16., zgodnie z przewidywaniami zamachowców, generał-gubernator udał się w towarzystwie eskorty wojskowej z wizytą przeproszącą, poprzez Al. Ujazdowskie i ul. Koszykową, do mieszkania Lerchenfelda. Na to właśnie czekała K. Gdy Skallon po wizycie wracał do siebie, K. rzuciła z okna na pędzący powóz bombę, która jednak nie wybuchła wskutek wadliwej konstrukcji. Nie słysząc wybuchu K. natychmiast rzuciła drugą bombę, a Owczarkówna trzecią. Obie bomby eksplodowały, lecz rzucone już zbyt późno, nie osiągnęły zamierzonego celu. Trzy osoby z eskorty zostały ranne, a w kilku okolicznych domach wyleciały szyby. Ogłuszony Skallon uszedł cało.

Po akcji K. wymknęła się w przebraniu tylnym wyjściem z kamienicy i ukryła się najpierw w warszawskim mieszkaniu stryja, a później w pensjonacie pod Warszawą. Stąd drogą przez Kijów i Brody przedostała się do Galicji, mieszkając początkowo we Lwowie, a potem w Krakowie. Tutaj wkrótce została wysledzona przez władze carskie, które zażądały jej ekstradycji jako zwykłego przestępcy i rosyjskiej poddanej. Uprzedzona o grożącym niebezpieczeństwie wzięła fikcyjnie ślub (27 VI 1907) z artystą malarzem Adamem Dobrodzickim, uzyskując w ten sposób obywatelstwo męża. Pomimo to została aresztowana i uwięziona przez policję w Krakowie (20 IX 1907). Żądanie władz rosyjskich wprowało w zakłopotanie władze krajowe w Galicji, gdyż wykonawczymi zamachu na Skallona, mimo że zamach ten nie był udany, cieszyła się ogromną popularnością. Sprawa K-iej stała się przedmiotem urzędowej korespondencji między ówczesnym namiestnikiem Galicji A. Potockim, prezydentem Sądu Krajowego Wyższego w Krakowie W. Hausnerem, ministrem sprawiedliwości Austrii Kleinem, a także interpelacji posłów polskich w parlamencie austriackim: S. Głabińskiego, J. Stapińskiego i H. Liebermana. Wszyscy zainteresowani roztrząsali zawile kwestie prawnicze co do ekstradycji K-iej, zasadności jej ścigania i miejsca sądenia (Kraków czy

Wiedeń). Na skutek różnych zabiegów władze austriackie, nie chcąc nadawać sprawie zbyt wielkiego rozgłosu, przekazały ją do c. k. Sądu Obwodowego w Wadowicach. Tutaj, w wyniku dwudniowego procesu (17—18 II 1908 r.), który przekształcił się w manifestację patriotyczną, K. została jednomyślnie uniewinniona przez ławę przysięgłych. Odtąd K. przebywała w Krakowie, gdzie ukończyła Szkołę Sztuk Pięknych dla Kobiet Marii Niedzielskiej (1909—10) i przez dwa lata studiowała na UJ historię sztuki. W drugiej połowie 1908 r. wyszła za mąż za Tytusa Filipowicza, działacza PPS, późniejszego dyplomata, m. in. posła polskiego w Związku Radzieckim i ambasadora w Stanach Zjedn. A. P. K. wyjeżdżała także za granicę, do Włoch (gdzie studiowała w Akademii Sztuk Pięknych we Florencji) i Szwajcarii.

W okresie międzywojennym K. uczestniczyła w pracach oświatowych i społecznych PPS (członkiem partii była do r. 1920), m. in. w Uniwersytecie Ludowym i wydziale opieki nad dzieckiem robotniczym «Nasz Dom» w Pruszkowie. Od r. 1932 pracowała w Polskiej Agencji Telegraficznej (PAT), jako kierowniczka działu stosunków międzyagencyjnych, a w l. 1935—9 była redaktorem naczelnym artystycznego miesięcznika „Arkady”. Miesięcznik ten otrzymał na wystawie międzynarodowej w Paryżu w r. 1937 dwukrotnie Grand Prix i trzykrotnie złoty medal, a jego redaktorka K. została zaproszona do jury wystawy.

Podczas okupacji hitlerowskiej K. brała czynny udział w konspiracji, współpracując ze Stronictwem Demokratycznym, głównie na odcinku opieki społecznej. Pomagała zagrożonym, szczególnie zaś ludności żydowskiej. M. in. udzielała pomocy Felicji Askenazowej, wdowie po historyku Szymonie, i rodzinie Rosenbergów z Łodzi. We wrześniu 1942 r., wspólnie z pisarką Zofią Kosak — przewodniczącą katolickiej organizacji społecznej Front Odrodzenia Polski (FOP), zorganizowała w Warszawie Tymczasowy Komitet Pomocy Żydom (pod krypt. Tymczasowy Komitet im. Konrada Żegoty), przekształcony 4 XII 1942 r. w Radę Pomocy Żydom przy Delegaturze Rządu londyńskiego.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej K. kolejno pracowała: w Biurze Odbudowy Stolicy (od 16 IV 1945 r.), w Min. Kultury i Sztuki (od 19 V 1947 r. Centralny Zarząd Sztuk Plastycznych i Wystaw), m. in. jako naczelnik wydziału w Departamencie Twórczości Artystycznej (od 1 IV 1950) oraz w Spółdzielni Inwalidów, Nauczycieli i Emerytów «Wspólna Sprawa» (od r. 1958). Była współzałożycielem i współredaktorem pisma poświęconego odbudowie stolicy, pt. „Skarpa Warszawska” (1945—6), oraz założycielem i redaktorem czasopisma „Projekt” (W., wychodziło od r. 1956). W r. 1965

przeszła na rentę. Pozostawiła syna Michała Filipowicza (ur. 14 X 1914). Zmarła w Warszawie 5 II 1968 r. Pochowana na cmentarzu przy ul. Fosa na Służewcu.

Bartoszewski W., Lewinówna Z., Ten jest z ojczyzny mojej. Polacy z pomocą Żydom 1939—1945, Kr. 1966; Drobner B., Zamach na gen. gub. Skallona, „Pokolenia” (W.) 1963 nr 3 s. 7—28; Krzyżanowski J., Kulisy procesu o zamach na Skallona (w streszczeniu W. Woltera), „Spraw. AU” 1949 nr 9 s. 499—500; tenże, Sprawa zamachu na Skallona, „Wiad. Pol.” (Londyn) 1942 nr 38, 40, 42; tenże, Zamach na ulicy Natolińskiej, „Tyg. Demokratyczny” (W.) 1962 nr 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35; Próchnik A., Kobieta w polskim ruchu socjalistycznym, W. 1948 s. 39; tenże, Zamach na Skallona, „Kron. Ruchu Rewol. w Pol.” (W.) T. 1: 1935 nr 1 s. 12, 16 (fot.)—25; Żiżan V. D., Obzor polskiego revolucionnogo dviżenija za 1906 god., W. 1907 s. 80—1; — Daszyński I., Pamiętniki, W. 1957 II; Drobner B., Bezustanna walka, W. 1962; Limanowski B., Pamiętniki, W. 1961 III; Proces Wandy z Krahelskich Dobrodzickiej... (Sprawozdanie sądowe), W. 1908; — „Czas” (Kr.) 1907 nr 222 s. 2—3; „Kultura” (W.) 1968 nr 11 (uwagi polemiczne J. Szeląga), nr 13 (Sprostowania M. Falskiego), nr 19 (polemika M. Patkaniowskiego); „Naprzód” (Kr.) 1906 nr 228, 1907 nr 268, 1908 nr 47, nr 49 nr 51; „Pokolenia” (W.) 1963 nr 4 s. 101—8; „Prawo Ludu” (Kr.) 1908 nr 9 s. 134; „Robotnik” (W.) 1906 nr 171 s. 6; „Robotnik” (W., wyd. PPS Frakcja Rewol.) 1908 nr 227; „Robotnik” (W.) 1926 nr 137; „Trybuna Ludu” (W.) 1968 nr 38; „Życie Warsz.” 1968 nr 33, 35, 49; — Arch. Zakł. Hist. Partii: sygn. 305 III 16, Materiały procesu W. Krahelskiej-Dobrodzickiej przed c. k. Sądem Obwodowym w Wadowicach: akt oskarżenia z 31 XII 1907, korespondencja i notatki (z akt obrony adwokata S. Łazarskiego), sygn. 1545 teczka K-iej, sygn. 8703 nr 4 Wspomnienia B. Łysińskiej, sygn. 6543 nr 4 Wspomnienia E. Wróblewskiej; Arch. Zakł. Ubezpieczeń Społecznych w W.: Akta W. K-iej nr 241 609 30, m. in. informacje w sprawie K-iej prof. Wojciecha Weissa (z Krakowa) i Karola Czernego, byłego dyrektora PAT; — Informacje Ludwiki Nitschowej.

Leonard Dubacki

Kraina (Crayno, Crainius, doctor Craina) Wojciech (ok. 1485—1559), docent Uniw. Krak., doktor medycyny, rajca krakowski. Nazwisko Kraina przybrał prawdopodobnie od ziemi krajeńskiej (na północ od Noteci w ówczesnym woj. kaliskim), którą podał jako miejsce pochodzenia przy wpisie na Uniw. Krak. w półr. letn. 1506, uzyskując tutaj następnie stopnie bakałarza (1510) i magistra sztuk wyzwolonych (1515). W t. r. podjął wykłady na Wydziale Filozoficznym najpierw jako docent extraneus (1515—7), a od r. 1518 jako kolega mniejszy. Początkowo zamierzał, jak się zdaje, poświęcić się karierze duchownej, na co wskazuje otrzymany dn. 27 V 1516 r. przez wileń papieski na posiadanie przenośnego ołtarza, już wówczas jednak wykazywał żywe zainteresowania przyrodnicze i astronomiczne, przeprowadzając m. in. ok. r. 1516 obserwacje zaćmienia Księżyca, których wyniki miały posłużyć do lepszego ustalenia położenia południka kra-

T. 2141/USK

PPS, FOP

Delegatura Pzgotu
U. 152

KRAHELSKA Wanda

I v. Dobrodzicka

II v. Filipowiczowa
ps. "Alina"

III v. Wypisy ze źródeł
niezmiernie karty informacyjne

i

T. 2171/USK

PPS, FOP
"Zegota", DR
W-1a

†† KRAHELSKA Wanda (1886-1968)

I v. Dobrodzicka

II v. Filipowiczowa
ps. "Alina"

ezionek (PPS). Pochodziła z rodziny ziemianskiej,
w Nowogródkiem. W okresie międzywojennym uczestniczyła
w pracach oświatowych i społecznych.
Podczas okupacji hitlerowskiej brała czynny udział
w konspiracji współpracując ze Stronnictwem Demokratycznym
głównie na odcinku opieki społecznej. Pomagała zagrozić
szczególnie ludności żydowskiej. Wspólnie z Lofią Kossak
w FOP - Front Odrodzenia Polski zorganizowała "Zegotę" kmp.
przekształcony 4 XII 1942 r. w Radę Pomocy Żydom przy
Delegaturze Rządu Londyńskiego

zob. T. 2171, Biogram, Polski St. Biogr.

A. Rojl 2014

KRAHELSKA Wanda

